

Stuart Hart, Cynthia Price Cohen, Martha Farrell Erickson, Målfrid Flekkøy, *Prawa dzieci w edukacji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, ss. 251.

Prawa dziecka w systemie edukacji to istotne zagadnienie, z którym przychodzi się mierzyć nie tylko władzom oświatowym, współczesnym pedagogom, nauczycielom, wychowawcom, ale także samym uczniom i ich rodzicom. O ile w kwestii prawa dziecka do edukacji większość podmiotów odpowiedzialnych za kształcenie i wychowanie jest zgodnych, o tyle idea praw dziecka w edukacji budzi liczne kontrowersje i dyskusje, w których wciąż więcej jest niejasności i emocji, niż rzetelnej wiedzy i umiejętności. W świadomości wielu nauczycieli i pedagogów, a także władz oświatowych, mówienie o prawach dziecka, jakie posiada ono, będąc uczestnikiem procesu edukacji, postrzegane jest jako zagrożenie tradycyjnego rozumienia ról społecznych nauczyciela i ucznia, a także dziecka i rodzica. Zdając sobie sprawę z tych przed-sądów społecznych istniejących również w świadomości pedagogicznej, należy podjąć próbę przeciwstawienia im rzetelnej wiedzy na temat interpretacji wolności dzieci, historii ewolucji ich praw, procesu kształtowania się międzynarodowych standardów praw dzieci do edukacji wraz z przykładami dobrych praktyk z zakresu realizacji idei praw dziecka w systemie edukacji innych państw. Należy bowiem wierzyć, że niechęć, opór i lęk przed poruszaniem tej problematyki nie wynikają ze złych zamiarów podmiotów współtworzących kulturę edukacyjną oraz nie podzielania przez nie idei leżących u podstaw proklamowania praw dziecka, lecz jedynie z braku rzetelnej wiedzy na ten temat, z przyjęcia pewnych nieprawidłowych konstruktów poznawczych, stereotypów uprzedzających i ograniczających możliwość poznania. Taka postawa może wynikać również z faktu, że nauczyciele i pedagodzy często odczuwają brak kompleksowych opracowań wyjaśniających idee leżące u podstaw proklamowania praw dziecka, wskazujących jednocześnie na praktyczne rozwiązania

dotyczące przekształcania struktury szkolnej w przestrzeń poszanowania i promocji prawa dziecka do i w edukacji. Sytuacja taka uniemożliwia tym samym profesjonalne przygotowanie nauczycieli i pedagogów w dziedzinie praw dziecka.

Tym dylematom współczesnego nauczyciela, pedagoga wychodzi naprzeciw propozycja Gdańskiego Wydawnictwa Psychologicznego *Prawa dzieci w edukacji*, której autorami są: Stuart Hart, Cynthia Price Cohen, Martha Farrell Erickson i Målfrid Flekkøy. Jest to książka warta refleksji i uwagi każdego uczestnika czy współuczestnika szkolnych oddziaływań edukacyjnych, a więc także samych uczniów i rodziców.

Już sam dobór autorów tekstów zamieszczonych w omawianej publikacji budzi zainteresowanie. Są to znani i uznani działacze instytucji i organizacji międzynarodowych zajmujących się zagadnieniem praw dziecka, a także realizacją tych praw w praktyce edukacyjnej i polityce międzynarodowej. Są wśród nich przewodniczący i członkowie agend Organizacji Narodów Zjednoczonych ONZ, Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju OECD w Paryżu oraz władz rządowych. Część autorów to reprezentanci środowiska akademickiego z zakresu pedagogiki i prawa, a także działacze społecznych organizacji zajmujących się prawami dziecka. Wśród autorów publikacji jest także pierwsza na świecie powołana do ochrony praw najmłodszych, rzecznik praw dziecka Målfrid Flekkøy. Nie sposób opisać teraz dorobku naukowego i doświadczenia wszystkich autorów zamieszczonych tekstów, dokładna informacja o nich podana jest w książce. Podkreślić należy jednak fakt, iż autorami poszczególnych rozdziałów są osoby o ogromnych kompetencjach, wiedzy, a także posiadające praktyczne doświadczenie zakorzenione w realiach działania licznych instytucji zajmujących się prawami dzieci na wielu kontynentach, co jest dodatkowym walorem publikacji. Bogate horyzonty poznawcze prezentowane przez autorów składają się na interdyscyplinary, szeroki i klarowny ogląd teoretycznych i praktycznych możliwości podejmowania działań służących promowaniu wiedzy o prawach dziecka, ich respektowaniu w praktyce edukacyjnej, a także projektowaniu przestrzeni edukacyjnej w sposób sprzyjający pełnej realizacji idei praw dziecka.

Publikacja obejmuje dziesięć rozdziałów, które są rozszerzeniem i pogłębieniem tematów poruszanych w trakcie Międzynarodowej Konferencji na temat Praw Dziecka w Systemie

Edukacji, która odbyła się w Kopenhadze w kwietniu 1998 r. Po szczególności autorzy w swych artykułach prezentują nowe spojrzenie na problematykę praw dziecka i edukacji, poruszając w ramach jednego obszaru badawczego szereg problemów i zagadnień szczegółowych, zgodnych z ich własnymi preferencjami badawczymi. Dla przejrzystości i klarowności podjętej przeze mnie prezentacji powyższej publikacji, proponuję analizę poszczególnych obszarów problemowych, które wyłaniają się w refleksji autorów poszczególnych rozdziałów.

Proponuję wyodrębnić sześć obszarów tematycznych:

1. Historia i ewolucja praw dziecka.
2. Prawa dziecka w edukacji.
3. Edukacja podstawowym prawem człowieka.
4. Ewaluacja pojęcia edukacja.
5. Diagnoza realizacji prawa dziecka do edukacji.
6. Dorośli a prawo dziecka do edukacji.

Analiza owych problemów jest przedmiotem wspólnej refleksji autorów publikacji, jednak każdy z nich wnosi do tej wspólnej debaty na temat praw dziecka do i w edukacji swój własny, niepowtarzalny profil badawczy, osobowościowy oraz praktyczne doświadczenie.

Pierwszy obszar stanowi ogólne wprowadzenie do omawianych zagadnień, zarysowujące szeroki kontekst interpretacyjny dla podjętych rozważań. Analizy dotyczące historii ewolucji idei praw dziecka (w tym prawa do edukacji) oraz przegląd najnowszych dokonań w dziedzinie wdrażania tych praw stanowią klarowne wprowadzenie do właściwych problemów publikacji. Czytelnik, śledząc proces historycznych i społecznych uwarunkowań powstawania i implementacji Konwencji o prawach dziecka oraz instytucjonalizacji systemu ochrony tych praw, może odczytać istotę przemiany stosunku społeczeństw i państw do kwestii przyznawania praw najmłodszym obywatelom. Przykładowo Eugeen Verhellen w rozdziale dziewiątym przedstawia interesujący proces zmian obrazu dziecka i praw człowieka. Natomiast Lena Saleh w rozdziale szóstym zarysowuje ramy procesu ewolucji prawa dziecka do edukacji specjalnej. Wprowadzając czytelnika w omawianą problematykę, autorzy podejmują podstawowe w kwestii zrozumienia idei praw dziecka, a jednocześnie rozległe i ciekawe zagadnienia z pogranicza postaw społecznych, pedagogiki, prawa i polityki.

Drugi poruszany w publikacji obszar poświęcony został naukowemu uzasadnieniu konstruktowi prawnego i społecznego,

jakim są prawa dziecka w edukacji. Odnajdujemy tu w refleksji między innymi Stuarta Harta odwołania do teorii psychologicznych, a także do najnowszych nurtów nauk humanistycznych i społecznych. Teoretyczny kontekst dla rozważań o prawach dziecka w edukacji stanowią także wstępne analizy dotyczące samego pojęcia edukacji. Analizując funkcje i doniosłą rolę, jaką spełnia ona w porządku i rozwoju społecznym, autorzy zwracają uwagę czytelnika na konieczność podejmowania stosownych zmian w celu pełnej realizacji prawa każdego dziecka do nauki. Wprowadzenie to pozwala podjąć analizę podstawowej problematyki poruszanej w książce.

Trzeci, a zarazem podstawowy obszar problemowy dotyczy nowego rozumienia samego pojęcia edukacji, która interpretowana jest jako jedno z podstawowych praw człowieka. Stanowisko takie prezentują G. Lansdown, L. Scherer, S. Hart oraz L. Saleh. Ten nadrzędny temat obejmuje swoim zakresem kilka koncepcji i stanowisk definicyjnych, a także liczne próby redefinicji samego pojęcia edukacji. Działania instytucji międzynarodowych oraz międzynarodowe standardy, poczynając już od Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, przez szczególne akty prawne dotyczące dzieci, uczyniły z prawa do edukacji normę powszechnie obowiązującą. Obecnie większość państw na świecie zobowiązała się do przestrzegania prawa dziecka do nauki, które zostało jasno wyrażone w art. 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka. Ponadto wszystkie inne prawa zapisane w Konwencji powinny być szanowane w systemie edukacji i poprzez nią, a tym samym należeć do priorytetów edukacyjnych. W ten sposób procesy edukacyjne stają się narzędziem przekształcania rzeczywistość w kierunku pełnej realizacji idei ochrony praw każdego człowieka i wychowania jednostki do poszanowania praw innych ludzi.

Prawo do nauki zyskało powszechną akceptację i ochronę w licznych instytucjach krajowych i międzynarodowych, których zadaniem jest czuwanie nad prawidłową realizacją tego prawa w polityce oświatowej poszczególnych państw, a także w szkolnej i pozaszkolnej przestrzeni edukacyjnej. W tym miejscu otwiera się nowy, istotny czwarty obszar poruszanej problematyki, który implikuje ewolucja samego pojęcia edukacja. Ostatnie stulecie przyniosło znaczne przewartościowanie tego terminu. Istotę owego przewartościowania obrazuje przejście od edukacji uniformizującej, przekazującej, podającej ku edu-

kacji problemowej, wysuwającej na pierwszy plan indywidualny wysiłek jednostki, jej niepowtarzalność, samorozwój i autokreację. We współczesnej rzeczywistości edukacyjnej obowiązki społeczeństwa i wyzwania stojące przed systemem prawa, który ma chronić jedną z podstawowych wartości, za jaką uważana jest edukacja, wykraczają daleko poza formalny system edukacji. Jak zauważa jeden z autorów, F. Clark Power, większa część edukacji odbywa się poza godzinami, jakie dziecko spędza w szkole, wchodząc tym samym na teren zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych oddziaływań edukacyjnych. Animatorzy i moderatorzy tych zajęć mają obowiązek szanować i respektować prawa dzieci w takim samym stopniu, jak nauczyciele i wychowawcy pracujący w formalnym systemie szkolnym. Autorzy publikacji wyraźnie wskazują, iż owe przemiany polegające na uznaniu i respektowaniu praw dzieci w szeroko rozumianym systemie edukacji stawiają przed osobami dorosłymi, które uczą i wychowują te dzieci, nowe wymagania. Nie są one, niestety, w dostatecznym stopniu brane pod uwagę w obecnych systemach kształcenia nauczycieli i pedagogów oraz przygotowania ich do zawodu. Domykając ten wątek rozważań, Eugene Verhellen wskazuje na istotne znaczenie, jakie dla ochrony praw dziecka ma edukacja.

Kolejny, ciekawy poznawczo obszar podjętych w książce rozważań dotyczy prób diagnozy realizacji prawa dziecka do edukacji i w edukacji we współczesnym świecie. Zaprezentowano tu wyniki wstępnych i okresowych raportów składanych przez poszczególne kraje do Komitetu Praw Dziecka ONZ na temat aktualnego stanu wdrażania postanowień Konwencji o prawach dziecka dotyczących standardów edukacyjnych. Omówiono także rozbieżności między standardami międzynarodowymi a rzeczywistością edukacyjną wielu państw, wskazując jednocześnie pewne propozycje zintegrowania norm prawnych odnoszących się do edukacji, systemu polityki oświatowej państwa i codziennej praktyki edukacyjnej. Ulf Fredriksson w rozdziale trzecim analizuje przyczyny problemów z wprowadzeniem w życie prawa do edukacji w poszczególnych krajach, formułując teorię ekonomiczną i finansową. Ponadto źródła tych problemów upatruje w nieodpowiednim procesie przygotowania nauczycieli. Na podstawie wspomnianych wyżej sprawozdań oraz danych pochodzących z raportów organizacji pozarządowych nakreślony został obraz wciąż ogromnie zróżnicowanego do-

stępu do edukacji, obszary biedy i wykluczenia z systemu edukacji, co ciekawe także w państwach Unii Europejskiej.

Wart refleksji jest również problem dostępu do edukacji i odpowiednich warunków rozwoju, a także wyzwania i odpowiedzialność związane z nauczaniem dzieci niepełnosprawnych i dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Szczególną uwagę zwraca na ten problem Lena Saleh w rozdziale szóstym. Nie ma bowiem jednego, uniwersalnego sposobu realizacji prawa wszystkich dzieci do nauki. Pełna realizacja tego prawa wymaga dostosowania szerokiego wachlarza dobrych i skutecznych metod nauczania, wychowania oraz strategii edukacyjnych adekwatnych do indywidualnych możliwości i potrzeb każdego dziecka, szanujących jego godność, a także uwzględniających szerokie różnice indywidualne, kulturowe czy religijne. W swych rozważaniach autorzy publikacji wyraźnie podkreślają, iż w systemie edukacji powinny być stosowane postanowienia Konwencji wobec wszystkich dzieci, chroniąc ich prawa bez jakichkolwiek różnic. Tylko taka postawa pełnego poszanowania praw każdego dziecka i odpowiednia atmosfera wychowawcza szkoły może zapewnić pełną integrację, przygotowując dzieci do twórczego uczestnictwa w życiu społecznym.

Ostatni, szósty obszar poruszanych problemów dotyczy roli dorosłych pełniących różnego rodzaju funkcje formalne i nieformalne, w procesie rozpowszechniania i respektowania praw dziecka w edukacji. Interesująca jest prezentacja dotychczasowych doświadczeń i dokonań instytucji oraz organizacji, zarówno centralnych, jak i pozarządowych, zajmujących się promocją i ochroną praw dziecka. Ich dorobek oraz historia działania w ochronie prawa najmłodszych obywateli do nauki zdaje się potwierdzać sensowność podejmowanych zagadnień, wskazując przy tym kierunki koniecznych zmian. Możemy ponadto odnaleźć w publikacji przykłady dobrych praktyk z dziedziny ochrony praw dziecka do i w edukacji, które mogą się stać cennymi wskazówkami do podejmowania działań zmierzających do pełnej realizacji praw dziecka również w Polsce. Wzorem mogą okazać się przedstawione przez Mary John w rozdziale siódmym konkretne podejmowane na świecie projekty, których zadaniem jest podnoszenie świadomości osób dorosłych na temat praw dziecka. Interesujące rozważania na temat instytucji rzecznika praw dziecka podejmuje Målfrid Flekkøy –

pierwsza na świecie krajowa rzeczniczka praw dziecka (Norwegia 1981-1989). Wskazuje ona na istotę działalności oraz podstawowe funkcje, jakie spełnia rzecznik w krajowym systemie ochrony praw dziecka. Warta podjęcia refleksji jest również propozycja Johna Bennetta i Stuarta N. Harta tworzenia wspólnot edukacyjnych – środowisk nauki i społeczności szkolnej, w których prawa każdego dziecka są znane, respektowane i szanowane przez wszystkie podmioty oddziaływań edukacyjnych. Rozważania te, kończące książkę, stanowią podsumowanie i uzupełnienie podjętych wcześniej analiz, proponując spojrzenie na szkołę jako na uczącą się wspólnotę, gdzie poszczególni członkowie są współodpowiedzialni za proces kształcenia swój i innych.

Prezentowana publikacja stanowi szczególny wykład z dziedziny filozofii i historii powstania koncepcji praw dziecka i procesu jej ewolucji, jednocześnie pogłębiony przez szeroką analizę współczesnych trendów i systemów ochrony prawa dziecka do i w edukacji. Refleksja naukowa i tło historyczne stanowią doskonałe uzupełnienie kontekstu problemów współczesnej edukacji i wyzwań stojących przed systemem ochrony praw dziecka. Biorąc pod uwagę ubóstwo obecnej na polskim rynku literatury z zakresu edukacyjnych aspektów praw dziecka, a zwłaszcza prac prezentujących spójne dla wielu nauk zajmujących się człowiekiem w okresie dorastania i jego prawami spojrzenie na problematykę praw dziecka w systemie edukacji, pozycja ta staje się szczególnie wartościowa poznawczo. Ponadto łączyły ona teorię z przykładami dobrych międzynarodowych praktyk w dziedzinie ochrony praw najmłodszych obywateli, tym bardziej książka ta jest godna polecenia dla nauczycieli, pedagogów, prawników, rodziców i wszystkich podmiotów współodpowiedzialnych za kształt polskiej edukacji.

Małgorzata Kozak